

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Nisan/April)

Kur'an - Sünnet İlişkisi (Meryem Suresi 19/96. Âyeti Bağlamında)
Qur'an-Sunnah Relationship (In the Context of Sūrat Maryam 19/96)

العلاقة الأصلية بين القرآن والسنة (دراسة في سياق الآية 96 من سورة مريم)

Esat ÖZCAN

Doç. Dr. Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı
Associate Professor, Siirt University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Siirt, TÜRKİYE

esatozcan75@gmail.com, esatozcan@siirt.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0974-8325>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 28/01/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/04/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2024

Atıf / Citation: Özcan, Esat. "Kur'an-Sünnet İlişkisi (Meryem Suresi 19/96. Ayeti Bağlamında)". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan/April, 2024), 54-79.

<https://doi.org/10.31121/tader.1427176>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasının önemli bir yolu, Kur'an-Sünnet ilişkisinin kurulması ve bunun doğru bir şekilde yapılmasıdır. Zira Kur'an'ın ilk ve en önemli muhatabı Hz. Peygamberdir. Ayrıca o, müminler için örnek gösterilmiştir. Dolayısıyla onun Kur'an'a dair tefsirleri, yorumları ile fiilleri ve onayları çok önemlidir. Ancak Kur'an-Sünnet ilişkisi kurulurken sünnetle ayetin aynı konuyla ilgili olduğuna dikkat edilmeli, Hz. Peygamber'in istişhad mahiyetindeki bir yorumu tefsir olarak ele alınarak ayetin yanlış anlaşılmasına neden olunmamalıdır. Ayetlerin kolay anlaşılması, öncelikle ayetlerin iniş zamanının ve indirilmelerine vesile olan soru, sorun ve olayların tespit edilmesine bağlıdır. Bu da ayetlerin anlaşılmasının dış bağlamlarını bilmekle mümkün olduğunu göstermektedir. Ayrıca ayetlerin birçoğunun tek başına değil, bir ayet grubunda indirilmesi, bu ayet grubunun tespitini de gerekli kılmıştır. Çalışmada, Meryem suresi 19/96. ayeti bağlamında Kur'an'ın doğru anlaşılmasının yol ve yöntemleri hakkında bilgi verilmiş, ayetin doğru anlaşılmasının üzerinde durulmuş ve buna yönelik olarak da ayetin dış ve iç bağlamı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından Kur'an-Sünnet ilişkisi ele alınmış, ayetin yanlış anlaşılmasına neden olan rivayetler irdelenmiş, rivayetlerin senetleriyle birlikte metin tenkidinin önemine işaret edilerek rivayetleri doğru anlama konusu üzerinde durulmuştur. Daha sonra ayetin tefsirinde rivayetlerin etkisinde kalan veya literal ve parçacı bir anlayışla ayete yaklaşan müfessirler ile ayetin dış ve iç bağlamına dikkat çeken müfessirlerin tefsir/yorumları hakkında bilgi verilmiştir. Sonuçta ise istişhad mahiyetindeki hadisleri tefsir olarak ele almanın, ayetlerin yanlış anlaşılmasına, doğru anlamın kaybolmasına veya ikinci plana atılmasına neden olduğu, müfessirlerin önemli bir kısmının bu tür hadislerden etkilenerek ayetleri bağlamlarından kopuk bir şekilde ele aldıkları belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Sünnet, Bağlam, Meryem 19/96. Ayeti.

Abstract

An important way to understand the Qur'ān correctly is to establish the relationship between the Qur'ān and the Sunnah and to do it correctly. The Prophet is the first and most important addressee of the Qur'ān. He is also a role model for the believers. Therefore, his interpretations and interpretations of the Qur'ān, as well as his actions and approvals, are very important. However, when establishing the relationship between the Qur'ān and Sunnah, it should be noted that the Sunnah and the verse are related to the same subject, and a comment of the Prophet in the form of istishhād should not be taken as an exegesis and cause misunderstanding of the verse. Easy understanding of the verses depends primarily on determining the time of their descent and the questions, problems and events that led to their revelation. This shows that understanding the verses is possible by knowing their external context. In addition, the fact that most of the verses were revealed in a group of verses rather than alone makes it necessary to identify this group of verses. In this study, information about the ways and methods of correct understanding of the Qur'ān in the context of verse 19/96 of Sūrat Maryam was given, the correct understanding of the verse was emphasized, and the external and internal context of the verse was tried to be determined. Then, the relationship between the Qur'ān and the Sunnah was discussed, the narrations that caused the verse to be misunderstood were examined, the importance of textual criticism was pointed out together with the chains of the narrations, and the issue of understanding the narrations correctly was emphasized. Then, in the exegesis of the verse, information was given about the exegesis/interpretations of the commentators who were influenced by the narrations or approached the verse with a literal and fragmentary approach and the commentators who drew attention to the external and internal context of the verse. In the end, it is stated that taking the hadiths in the form of istishhād as tafsīr causes misunderstanding of the verses, the correct meaning is lost or put into the background, and a significant number of commentators are influenced by such hadiths and deal with the verses in a way that is detached from their context.

Keywords: Tafsīr, Qur'ān, Sunnah, Context, Verse 96 of Sūrat Maryam.

الخلاصة

يعد إدراك العلاقة بين القرآن والسنة ووضعها في سياقها، إحدى الطرق المهمة لفهم القرآن الكريم، لأن المخاطب الأول والأهم للقرآن هو النبي صلى الله عليه وسلم. باعتباره أرسل أسوة حسنة للمؤمنين. ولهذا فإن تفسيراته وتأكيداته للقرآن وأفعاله وتقريراته مهمة للغاية. وتجدر الإشارة عند تحديد العلاقة بين القرآن والسنة إلى أن تكون الآية والحديث النبوي المرتبطان في سياق واحد، ولا يأخذ الاستشهاد من النبي على آية من القرآن على أنه تفسير لها، بل هو استشهاد وحسب وإلا سيؤدي إلى فهم خاطئ للآية. ولا يخفى على الحصيف أن معرفة الظروف التاريخية والسببية التي أدت لنزول الآيات عامل مهم من عوامل فهم تلك الآيات، مما يعني عدم فهم أي نص قرآني بعيداً عن سياقه الخارجي، إضافة إلى هذا، فإن عدم نزول كثير من الآيات منفردة يدفع الباحث لفهم مجموعات الآيات التي نزلت معها والإحاطة بها بقدر ما. حاولت في الدراسة فهم السياق الخارجي للآية 96 من سورة مريم، والظروف التي أحاطت بنزولها، والمسببات التي أدت لذلك. ثم حاولت البحث عن الخيوط الرابطة بينها وبين السنة بدراسة الأحاديث التي أدت إلى الفهم الخاطئ لتلك الآية، كما أوليت اهتماماً للأحاديث المرتبطة بتلك الآية نقداً وفهماً دقيقاً، إضافة إلى العناية بسند الأحاديث. ثم عرضت لأقوال بعض المفسرين الذين تأثروا بالروايات أو تناولوا الآية بشكل حرفي منبث عن سياقها، والمفسرين الذين لفتوا الانتباه إلى السياق الخارجي والداخلي للآية ونتيجة لذلك، تبين أن عدم الربط الصحيح أو تلمس طبيعة العلاقة في سياقها السليم بين القرآن والسنة عند بعض المفسرين دفعهم إلى مزالق الوهم والخطأ ولاسيما في فهم الآية منبثة الصلة عن سياقها أو ربطها بالأحاديث ربطاً واهياً لعدم المناسبة والموافقة.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن، السنة، السياق، مريم: 96.

Giriş

Hız. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarından ibaret olan sünnet, Kur'an'ın doğru anlaşılması konusunda çok önemlidir. Zira Kur'an; ona inmiş, onu yönlendirmiş ve onun ne zaman ne diyeceğini ne yapacağını belirlemiş, en azından hareket alanı için bir çerçeve çizmiştir. Dolayısıyla tefsir yapmadan önce konuyla ilgili bir sünnetin olup olmadığını tespit etmek ve ayeti bu çerçevede anlamak son derece önemlidir. Ancak ayetle sünnetin aynı konu hakkında olduğuna dikkat edilmeli, Hız. Peygamber'in istişadleri/iktibasları tefsir kabul edilerek yanlış anlamların meydana gelmesine neden olunmamalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in kimi ayetlerinin soru, sorun, olaylarla ilişkili olarak inmesi ve Hız. Peygamber tarafından okunması ve uygulanması, onun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim ilk günden itibaren Kur'an vahyine muhatap olan ve Hız. Peygamber'i takip eden sahâbiler peyderpey gelen vahiyleri kolaylıkla anlamış ve bu hususta bir sorun yaşamamışlardır. Onlardan sonra gelen Müslümanlar, nüzul sebeplerinden ve sünnetten soyutlanmış ayetlerle karşılaşmışlardır. Bu da ayetlerin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Haricilerle başlayan literal ve parçacı okuma anlayışı ise yanlış anlaşılmanın önünü açmıştır.

Kur'an vahyine ilk günden itibaren şahit olmayan sahabe ve onlardan sonra gelen tâbiîn ve diğer nesiller, ayetlerin inişine neden olan olguların tespitine dair nakledilen rivayetlere ve sünnete başvurmuşlardır. Ne var ki çok gerekli olan bu çabanın, yanlış anlaşılması ve aktarılması nedeniyle nüzul sebepleri ile Hız. Peygamber'in veya sahabenin istişadleri/iktibasları karıştırılmıştır. Bu da aynı ayet için farklı ve bazen de birbiriyle çelişen nüzul sebeplerinin nakledilmesine neden olmuştur. Bu işin amacının farkında olmayanlar, bu rivayetlere göre ayetleri tefsir ederek yanlış anlamların oluşmasına neden olmuşlardır.

Kur'an-Sünnet ilişkisi konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle Kur'an'ın, sünnet çerçevesinde anlaşılması gerektiği belirtilmiş, ancak sünnetle yapılan hatalı tefsir örnekleri üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Kur'an-Sünnet ilişkisi kapsamında Hız. Peygamber'in tefsirlerine dair çalışmalar da yapılmış, ancak bu çalışmalarda da genellikle onun Kur'an'ın ne kadarını ve ne şekilde tefsir ettiğine dair görüşlere, bunların delillerine yer verilmiş, Hız. Peygamber'in bağlama uyumlu olmayan tefsirlerinin üzerinde pek durulmamıştır.

Bununla birlikte Hız. Peygamber'in bağlama uygun olmayan tefsirlerinin konu edindiği çalışmalar da söz konusudur. Konuyla ilişkisi bulunan ve Nihat Uzun, Bayram Demircigil,

Cahit Karaalp ve Şevket Kotan tarafından kaleme alınan bu çalışmaların makale ile farkları şu şekilde izah edilebilir.

Nihat Uzun'un "Hz. Peygamber'in Tefsirinde 'Bağlam' Meselesi" isimli çalışmasında Hz. Peygamber ve sahabeden bağlam dışı tefsirlerin rivayet edilmesinin, sonraki tefsir çalışmalarını etkilediği ve bu tefsirlerin bağlam dışı tefsirlere gerekçe gösterildiği belirtilmiş, Hz. Peygamber'in bu tür tefsirleri üzerinde durulmuş ve bunların doğru olmadığına dair bir sonuca varılmıştır.¹

Bayram Demircigil'in "Hz. Peygamber'in Bazı Ayet İktibasları ve Bunların Bağlamla İlişkisi" adlı çalışmasında, dış bağlamı tespit etmeyi sağlayan nüzul sebebi rivayetlerinin azlığı, birbiriyle çelişmesi ve iç bağlamın tespitindeki farklı yaklaşımların varlığı gerekçe gösterilerek bağlamı her zaman tavizsiz bir ilke olarak uygulamanın sağlıklı olmadığı belirtilmiş, Hz. Peygamber'in dış bağlama uymayan tefsirlerinin olduğu, dış bağlama uymuyor diye bu rivayetlerin sahih olmadığını söylemenin doğru olmadığı, bu durumun Hz. Peygamber'in tutumuyla örtüşmediği ve ayetlerin işlevselliğini sınırlandıracağı ifade edilmiştir.²

Cahit Karaalp'ın "Hz. Peygamberin Kur'an Tefsirine Farklı Bir Bakış" adlı çalışmasında tefsirle tebyinin farklı şeyler olduğu, Hz. Peygamber'e tefsir değil, tebyin emri verildiği, onun da Kur'an'ın çok az bir kısmının tefsirini yaptığı, ancak tamamını tebyin ettiği belirtilmiştir.³

Şevket Kotan'ın "İnsan Sûresi Bağlamında Rivâyet İhtilafları: Hz. Peygamber'in Tebyin Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi" adlı çalışmasında Hz. Peygamber'in bağlam dışı tefsirleri ele alınmış, bu tür tefsirlerin bağlam dışı yorumların yolunu açtığı ve ayetlere yeni bağlam oluşturmanın doğruluğunu/gerekliliğini ortaya koyduğu savunulmuştur.⁴

Bu çalışmada ise Kur'an'ın dış ve iç bağlam ile anlaşılmasının önemi üzerinde durulmuş, Hz. Peygamber'in bağlam dışı tefsirlerine dair rivayetlerin senetle birlikte metin tenkidine tabi tutulmasının önemi vurgulanmış, sağlam rivayetlerin de istişhad kapsamında, başka bir ifade ile sözü güçlendirme mahiyetinde kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıca sünnetin tefsire etkisi üzerinde durulmuş, müfessirlerin tamamına yakınının bu etkide kalarak ayeti bağlamdan bağımsız olarak tefsir ettikleri ve bağlama bağlı anlama yer verenlerin de bu anlamı bir ihtimal olarak ele aldıkları belirtilmiştir. Makale, bu açılardan diğer çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Çalışmada ilk olarak Meryem suresi 19/96. ayetinin dış ve iç bağlamı tespit edilerek tefsiri yapılmaya çalışılacaktır. Bunun için tefsir, tarih ve siyer kaynaklarına başvurulacaktır. Ancak tarih ve siyer kaynaklarında, tefsirlerdeki bilgilerden farklı bir veri yoksa bu eserlere atıf yapılmayacaktır. Ardından Kur'an-Sünnet ilişkisi çerçevesinde ayetle ilgili nakledilen hadislere yer verilecek, bu hadislerin bulunduğu hadis kaynakları belirtilecek, hadislerin senetleri, metinleri ve ayetin anlamı üzerindeki etkisi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra tamamen veya kısmen bu hadislerin etkisinde kalan müfessirlerin yorumları aktarılacak ve bu

¹ bk. Nihat Uzun, "Hz. Peygamber'in Tefsirinde 'Bağlam' Meselesi", *Bilimname* 22 (2012), 129-157.

² bk. Bayram Demircigil, "Hz. Peygamber'in Bazı Ayet İktibasları ve Bunların Bağlamla İlişkisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 517-540.

³ bk. Cahit Karaalp, "Hz. Peygamberin Kur'an Tefsirine Farklı Bir Bakış", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı-II Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar)*, ed. Taceli Karasu - Mahsum Aytepe (İstanbul: Ensar Yayınları, 2021), 657-676.

⁴ bk. Şevket Kotan, "İnsan Sûresi Bağlamında Rivâyet İhtilafları: Hz. Peygamber'in Tebyin Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (2023), 367-398.

etkinin muhtemel sebeplerine değinilecektir. Son olarak ulaşılan sonuçlara yer verilecek ve bazı önerilerde bulunulacaktır.

1. Meryem Suresinin Nüzul Zamanı

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber vasıtasıyla bir insan ve bir toplum modeli oluşturmuştur. Bunun için emir, yasak, hüküm ve tavsiyelerini en uygun zamanda göndermiş, oluşturduğu insan ve toplumun gelişmesine uygun bir şekilde yeni emirler vermiş ve yasaklar koymuştur.

Kur'an'ın bu inşa sürecinin anlaşılması ve bunun sonraki kuşaklara uygulanması sure ve ayetlerin iniş zamanını bilmekle mümkündür. Sahabe ve onlardan sonra tâbiîn ve diğer âlimler, bunu sağlamak için konuyla ilgili rivayetleri toplamış ve bunları değerlendirmişlerdir.

Bunun üzerine Kur'an ilimleri içinde mütalaa edilen Mekkî-Medenî ilmi oluşmuş ve bu veri ve değerlendirmeler bu ilim çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak bu kavramın yanlış anlaşılması ve aktarılması bazı sorunlara neden olmuştur. Nitekim bazılarının Mekkî-Medenîliği zamana, bazılarının mekâna ve bazılarının muhataba göre değerlendirmesi, aynı sure ve ayetin hem Mekkî hem de Medenî olduğu şeklinde iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. Ancak bu ihtilafların farklı anlayışlardan kaynaklandığı dikkate alındığında konunun çok karmaşık olmadığı, surelerin tamamına yakınının Mekkî-Medenîliğinin tespit edilebileceği ortaya çıkmıştır. Nitekim bu konuda bir doktora tezi yazan Muhammed Şerif Kahraman, bu lafzî ihtilafları çözmeye, Mekkî-Medenî sureleri ve ayetleri tespit etmeye çalışmıştır. Ona göre 89 sure Mekkî, kalan sureler de Medenîdir ve ne Mekkî surelerde Medenî ayetler ne de Medenî surelerde Mekkî ayetler bulunmaktadır. Kahraman'ın da belirttiği gibi her ne kadar sure ve ayetlerin indiği mekânı veya muhatabı dikkate alarak bir tasnif yapmak gerekli olsa da asıl önemli olanın zamanı dikkate almak oluğu açıktır.⁵ Zira ancak bu şekilde Kur'an'ın sözünü ettiğimiz inşa süreci tam olarak ortaya konulabilecek ve ayetler doğru anlaşılacaktır.

Meryem suresi bu tasnife göre Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir. Nitekim peygamberliğin beşinci senesinin Recep ayında gerçekleşen birinci Habeşistan hicretinden kısa bir müddet sonra bu ülkeye hicret eden Cafer b. Ebû Tâlib'in (ö. 8/629)⁶ surenin baş kısmını Necâşî'ye (ö. 9/630) okuduğu nakledilmektedir. Zira Mekkeli müşrikler, Habeşistan'a hicret edenleri geri getirmek için Amr b. Âs (ö. 43/664) başkanlığında bir heyet göndermiş, heyet üyeleri Necâşî'yi ikna edemeyince Müslümanların Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkında onların kabul edemeyeceği bir inanca sahip olduklarını söylemiş, bunun üzerine Necâşî Hz. Cafer ve arkadaşlarını çağırarak durumu sorgulamıştır. Hz. Cafer de Müslümanların Hz. Meryem ve Hz. İsa hakkındaki inançlarını belirtmek için Meryem suresini okumuştur. Ayrıca Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Müslüman olmasına vesile olanın Tâhâ suresi olduğu rivayet edilmiştir.⁷ Nüzul sırasına göre yapılan sure tasniflerinde Tâhâ suresi, Meryem suresinden sonrasına alınmıştır.⁸ Bütün bunlar, Meryem suresinin, en geç risaletin beşinci senesinde indiğini göstermektedir.

⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Muhammed Şerif Kahraman, *Ulûmu'l-Kur'ân Literatüründe Mekkî-Medenî ile İlgili İhtilaflar ve Tefsire Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 217.

⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk* (Beyrut: Dârü't-Türâs, 1987), 2/329-331.

⁷ Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh* (Port Said: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.), 4/151-152, 5/89.

⁸ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1383), 3/141-186; Muhammed 'Âbid Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm: et-Tefsîrü'l-vâdih hasebe tertîbi'n-nüzûl* (Kazablanka:

1.1. Meryem Suresi 19/96. Ayetinin Nüzul Zamanı ve Sebebi

Bu ayetin nüzul sebebi olarak birkaç görüş bildirilmiştir. Bir görüşe göre ayet, Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) hakkında nazil olmuştur. Nitekim Abdurrahman b. Avf'ın ayetin nüzulüyle ilgili şöyle dediği nakledilmiştir: “Medine’ye hicret ettiğimde ‘Utbe b. Rebî’a (ö. 2/624), Şeybe b. Rebî’a (ö. 2/624) ve Ümeyye b. Halef (ö. 2/624) gibi Mekke’deki arkadaşlarımdan ayrıldığım için yalnızlık çektim ve durumu Hz. Peygamber’e aktardım, bunun üzerine bu ayet indi.” İbn Abbas’tan (68/687-88) nakledilen bir rivayette de onun ayetin Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğunu söylediği aktarılmıştır.⁹

Taberî (ö. 310/923), ayeti tefsir ettikten sonra ayetin Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğunu zikredildiğini belirterek buna katılmadığını ima etmektedir. Nitekim o, bu nüzul sebebini dikkate almadan ayeti tefsir etmektedir.¹⁰ ‘Ukaylî (ö. 322/934), bu rivayeti nakleden Yakub b. Muhammed ez-Zührî’nin (ö. 213/828-829) zayıf bir râvi olduğunu, rivayetlerinde çok hataların bulunduğunu söylemektedir.¹¹ İbn Kesîr (774/1373) ise Taberî’nin ayetin Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğuna dair bir rivayete yer verdiğini, ancak bunun hata olduğunu, çünkü surenin tamamının Mekke’de indiğini ve ilgili rivayetin senedinin sağlam olmadığını ifade etmektedir.¹²

Bir başka nüzul sebebine göre ayet, Hz. Ali (ö. 40/661) hakkında nazil olmuştur. Bir rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye “Allah’ım kendi katından bana bir söz ver, benim sevgimi müminlerin kalbine koy.” şeklinde dua etmesini istemiş ve bunun üzerine bu ayet inmiştir. Hz. Ali’nin de buna işaret ederek şöyle dediği nakledilmiştir: “Bana kızması için şu kılıcımla müminin burnu üzerine vursam da bana kızmaz. Beni sevmesi için bütün dünyayı münafığa versem de beni sevmez. Çünkü Hz. Peygamber, ‘Seni sadece müminler sever ve sana sadece münafıklar buğzeder.’ buyurmuştur.” Ebû Said el-Hudrî (74/693-694) de “Münafıkları Hz. Ali’ye olan buğzlarından dolayı tanırdık.”¹³ diyerek buna paralel bir bilgi aktarmıştır. İbn Abbas’tan gelen başka bir rivayette de ayetin nüzul sebebi olarak yine Hz. Ali gösterilmiştir. Bu rivayete göre ayetin anlamı İbn Abbas’a sorulmuş, o da ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söyledikten sonra her müminin Hz. Ali’yi sevdiğini ifade etmiştir.¹⁴

Taberânî (ö. 360/971), İbn Abbas’a dayandırılan bu rivayetin senedini Muhammed b. Osman (ö. 297/909-910) > ‘Avn b. Sellâm (ö. 230/844-845) > Bişr b. ‘Îmâre (ö. ?) > Ebû Ravk (ö. ?) > Dahhâk (ö. 105/723) > İbn Abbas şeklinde verdikten sonra bu rivayeti Ebû Ravk’tan sadece Bişr b. ‘Îmâre’nin ve ondan da sadece ‘Avn b. Sellâm’ın naklettiğini söylemektedir.¹⁵ Aynı rivayet, Muhammed b. el-Hanefiyye’den (ö. 81/700) de nakledilmiştir. Rivayete göre o,

Dârü’n-Neşr el-Mağribiyye, 2009), 1/271, 278; Esat Özcan, *Câbir b. Zeyd Hayatı, Mezhebi ve Tefsir Anlayışı* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022), 64.

⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir vd. (Kahire: Dâru İbnü’l-Cevzî, 2008), 18/263.

¹⁰ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 18/261-263.

¹¹ Muhammed b. ‘Amr ‘Ukaylî, *ed-Du‘afâ’ü’l-kebîr*, thk. Abdülmu’tî Emin Kal’acî (Beyrut: Dârü’l-Mektebetü’l-İlmiyye, 1983), 4/445.

¹² İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 5/269.

¹³ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Dürücü’d-dürer fî tefsîri’l-âyi ve’s-süver*, thk. Velîd b. Ahmed b. Salih Hüseyin - İyâd Abdüllatif el-Kaysî (Britanya: Mecelletü’l-Hikme, 2008), 3/1190.

¹⁴ Muhammed b. ‘Uzeyr es-Sicistânî, *Garîbü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Edîb Abdülvahid Cemrân (Suriye: Dâru Kuteybe, 1995), 488.

¹⁵ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-‘evsat*, thk. Ebû Mu‘âz Târîk b. ‘Avedullah b. Muhammed - Ebü’l-Fadl Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dârü’l-Haremeyn, 1995), 5/348.

ayeti okuduktan sonra her müminin Hz. Ali ve ehli beytini sevdiğini söylemiştir.¹⁶ İbn Teymiyye (ö. 728/1328), ayetin Hz. Ali ile bağlantısını kuran rivayetlerin uydurma olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Âlûsî (ö. 1270/1854) ise bu rivayetleri aktardıktan sonra bunların Şîa uydurmaları olduğuna işaret etmekte, rivayetlerin sıhhatini test etmeye yarayan çok önemli bir kurala yer vermektedir. Ona göre Hz. Ali'yi sadece müminlerin sevdiğini ve ondan sadece münafikların buğzettiğini söylemek, doğru değildir. (Zira Hz. Ali'yi sevmeyen müminler de söz konusudur). Haşa Hz. Peygamber, vakıya aykırı bir şey söylemediğine göre bu rivayetin sahih olması mümkün değildir.¹⁸

Diğer bir görüşe göre ayet, Habeşistan'a hicret edenler hakkında nazil olmuştur.¹⁹ Nitekim onlar, Habeşistan'da Necâşî tarafından sevilmişlerdir. Bu iddia, ilk kaynaklarda yer almamaktadır. Muhtemelen ilk iki rivayetin sahih olmadığı ve ayetin iniş zamanına uymadığı kanaatinden hareketle böyle bir yorum yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi surenin, dolayısıyla ayetin Mekke'de Habeşistan hicretinden önce inmesi böyle bir iddiaya sebep olmuştur.

Kanaatimizce bu üç rivayet de ayetin nüzul sebebi değildir. Her ne kadar son nüzul sebebi, doğruya daha yakın görünüyorsa da bu konuda bir rivayetin olmaması, bu iddianın ilk kaynaklarda yer almaması bunun üretilmiş bir sebep olduğunu ihsas ettirmektedir.

Bize göre bu ayetin, daha doğru bir ifade ile bu ayetin içinde yer aldığı pasajın (19/77-98) iniş sebebi, 'Âs b. Vâil'in (ö. 622) sözleridir. Rivayete göre Habbâb b. Eret (ö. 37/657), alacağını tahsil etmek üzere bu kişiye gitmiş, o da Hz. Muhammed'i inkâr edene kadar parasını vermeyeceğini söylemiştir. Habbâb da bunun imkânsızlığını belirtmek için "Sen ölüp tekrar dirilmeden bu iş olmaz." demiştir. 'Âs b. Vâil de "Öldükten sonra tekrar dirilecek miyim? Öyleyse senin paranı, o zaman vereyim, çünkü o zamanda da yine çok malım ve çocuklarım olacaktır." diyerek onunla istihza etmiştir. Bunun üzerine Meryem suresi 19/77. ayeti veya 77-78 ya da 77-80. ayetleri inmiştir.²⁰ İrdelemekte olduğumuz ayet, bu ayetlerin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla mezkûr nüzul sebebinin sadece 77. ayetin veya 77-78 ya da 77-80. ayetlerinin değil, tüm pasajın (77-98) nüzul sebebi olduğu ve Habbâb'ın da bunu demek istediği kanaatindeyiz. Nitekim Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), 77. ayetinin tefsirine başlar-ken ayetlerin 'Âs b. Vâil hakkında nazil olduğunu söylemekte ve surenin sonuna kadarki ayetleri bir pasaj olarak tefsir etmektedir. Ona göre Habbâb, 'Âs b. Vâil'e bir ziyet eşyası yapmış, parasını almaya gelince 'Âs b. Vâil, "Siz cennette ipek, altın, gümüş ve ölümsüz çocuklar olduğunu iddia etmiyor musunuz?" Habbâb'ın evet cevabı üzerine "Öyleyse o gün için sözleşelim (o gün ödeme yaparım), çünkü ahirette bana dünyadan daha fazla mal ve evlat verilecektir." demiş ve bunun üzerine bu ayetler inmiştir.²¹

¹⁶ Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 2/684.

¹⁷ Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Reşad Salim (b.y.: Câmi'atü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1986), 7/136.

¹⁸ Mahmûd b. Abdullâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, thk. Ali 'Abdülbari 'Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 8/458.

¹⁹ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, thk. Sıtkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 7/305; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 8/458.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâût vd. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 34/554 (No. 21076); Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/245; Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-'Arabî, 2002), 17/449-451.

²¹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâs, 1423), 2/637-641.

Yukarıda ifade edildiği gibi bu nüzul sebebi, kaynaklarda sadece 77. ayetiyle veya 77-78 ya da 77-80. ayetleriyle irtibatlandırılmıştır. Muhtemelen sonraki ayetlerde genel olarak müşriklerin hedef alınması, olayla ilgili en fazla sadece bu dört ayetin indiği zannına yol açmıştır.

Burada şunu da ifade etmekte fayda vardır: Birçok nüzul sebebinde, sadece pasajın ilk ayeti zikredilmiştir. Bu da sebebin sadece ilgili ayetle irtibatlandırılmasına neden olmuştur. Kanaatimizce bu anlayışa zemin hazırlayan da, Haricîlerle başladığını düşündüğümüz parçacı okuma anlayışıdır. Çünkü onlar, bu mantıkla ayetlerden kendilerinin lehine, hasımlarının aleyhine delil ürettikçe karşı taraf da aynı mantıkla hareket etmek zorunda kalmış ve bu anlayış zamanla yaygınlaşmıştır. Hz. Ali'nin, İbn Abbas'ı Haricîlerle tartışmaya gönderince Kur'an'dan farklı anlamların çıkarılabileceğini söylemesi ve onlarla hadisler ile tartışmasını istemesi de buna işaret etmektedir.²²

2. Meryem Suresi 19/96. Ayetinde Geçen “وَدًّا” Kelimesi Hakkında Yapılan Farklı Tefsirler

Bu başlıkta, *“إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا”* *“İman edip salih amel işleyenlere gelince, (onlar yalnız kalmayacak) Rahmân, onlara dostlar verecektir.”*²³ ayetinde geçen “وَدًّا” kelimesi hakkında yapılan farklı tefsirler belirtmeye çalışılacaktır. Burada sadece farklı tefsirler üzerinde durulacak, “Sünnetin Tefsire Etkisi” başlığında ise bağlama²⁴ dikkat eden ve etmeyen müfessirlerin bir kısmının yorumlarına yer verilecektir.

2.1. “وَدًّا” Kelimesine Sevgi Anlamının Verilmesi

Meryem 19/96. ayetinde geçen “وَدًّا” kelimesi, mastardır ve sevgi anlamına gelmektedir. Ancak her mastarda olduğu gibi bunun da başka anlamlarda kullanılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Zira mastarın hem ism-i fâ‘il hem de ism-i mef‘ûl anlamında kullanılabileceği ifade edilmiştir. Mesela *“أَوْ يُصْبِحَ مَأْوَاهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلْبًا”* *“Ya da suyu çekilmiş olur da (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile.”*²⁵ ayetindeki “غَوْرًا” sözcüğünün ism-i fâ‘il anlamında, *“وَقَالُوا هَذِهِ أَعْنَامٌ وَحَزْبٌ حَجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرِغْمِهِمْ”* *“Bir de (asılsız iddialarda bulunarak) dediler ki: ‘Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez.’*²⁶ ayetindeki “حَجْرٌ” kelimesinin ise ism-i mef‘ûl anlamında birer mastar olduğu belirtilmiştir.²⁷

Müfessirlerin çoğu, “وَدًّا” kelimesini hakiki anlamında mastar olarak ele almışlardır. Buna göre ayetin anlamı *“İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onlara sevgi verecektir.”* şeklinde olacaktır. Ancak *“أَحْبَبْتُه”* *“onu sevdim.”* manasını vermek için *“جَعَلْتُ لِفُلَانٍ وُدًّا”* şeklinde bir ifade kullanmanın doğru olmadığı ve belagat açısından sorunlu olduğu belirtilmiştir. Hattâbî (ö. 388/998), bu itiraza yer verdikten sonra itirazda bulunanların ayeti yanlış

²² Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *ed-Dürrü 'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/40.

²³ Meryem 19/96.

²⁴ Konuyla ilgili yapılmış birkaç çalışma için bk. Abdulkadir Karakuş, “Çokanlamlı Kelimeler İçeren Ayetlerde Bağlam ve Anlam İlişkisi: Nisâ Suresi 34'üncü Ayetin Anlamı”, *Şarkiyât* 11/3 (Aralık 2019), 1353-1371; Abdulkadir Karakuş, “A'râf Suresi, 189-190. Ayetlerini Anlamak Bağlamında Yaratılışı Yeniden Düşünmek”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (Aralık 2019), 279-302; Abdulkadir Karakuş, “Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi”, *(TADER) Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Nisan 2020), 93-116.

²⁵ el-Kehf 18/41.

²⁶ el-En'âm 6/138.

²⁷ Mekki b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*, thk. Zâra Salih vd. (b.y.: Mecmû'atü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008), 6/4387; Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 2/190.

anladıklarını, çünkü ayette kişiye sevgi verilmesinden değil, onun sevgisinin müminlerin kalbine konulmasından bahsedildiğini belirtmekte ve buna *“Size, kendi cinsinizden/türünüzden eşler yaratan Allah'tır.”*²⁸ ayetini delil göstermektedir. Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: *“İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, (müminlerin kalbinde) onlara yönelik sevgi yaratacaktır.”*²⁹ Kirmânî (ö. 500/1106'dan sonra) de ayetin, *“... Rahmân, onlara sevgi verecektir.”* anlamında olmadığını ve *“في قلوب المؤمنين/Müminlerin kalplerine”* ifadesinin düşürüldüğünü söyleyerek sorunu Hattâbî gibi çözmeye çalışmaktadır. Kirmânî, bununla birlikte *“وَدًا”* kelimesinin yine sevgi anlamına gelecek şekilde başka bir ihtimalden daha bahsetmektedir. Ona göre *“سَيَجْعَلُ”* fiili, *“Sevecek/sevdirecek”* anlamında kullanılmış olabilir. Bu durumda *“وَدًا”* kelimesi, *“سَيَجْعَلُ”* fiilinden mef'ûlün mutlak olacaktır.³⁰

Bu iki müfessirin açıklamaları dil açısından doğrudur. Ancak bunlar, bu sevginin sadece müminlerin kalbine konulacağını belirtirken neye dayandıklarını belirtmemektedirler. Oysa aynı şekilde dil açısından bir değerlendirme yapan İbn Kuteybe (ö. 276/889), müminler yerine Allah'ın kulları ifadesini kullanmaktadır. Nitekim İbn Kuteybe, samimi ve çalışkan kişinin iyi kötü herkes tarafından sevildiğini, kendisine saygı duyulduğunu ve iyilikle anıldığını belirterek verdiği manayı ispat etmeye çalışmaktadır.³¹

2.2. “وَدًا” Kelimesine Temenni Anlamının Verilmesi

Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), “vdd” maddesinin hem sevgi hem de temenni/arzu anlamına geldiğini, temenninin sevgiyi gerektirdiğini, çünkü sevilen şeyin temenni edildiğini söylemekte, bu maddenin bazen sadece sevgi veya temenni manasında, zaman zaman aynı anda her iki anlamda kullanıldığını söylemekte ve üç farklı kullanıma dair ayetlerden örnekler vermektedir.

Ona göre Meryem 19/96. ayetindeki *“وَدًا”* kelimesi, aynı anda her iki anlamda kullanılmıştır. Buna göre bu kelimedenden müminler arasında arzulanana sevgi kastedilmiştir. O, bu ayetin, *“وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ”* *“Ve müminlerin kalplerini uzlaştırdı. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, onların kalplerini uzlaştıramazdın.”*³² ayetiyle belirtilen ülfete işaret olduğunu belirtmektedir. Buna göre Allah, iman edip salih amel işleyenleri, birbirine sevdirmiş, dolayısıyla müminler arasında arzulanana birliği bu sayede sağlamıştır.³³

Râgıb el-İsfahânî, bu maddeden türetilen ve *“قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى”* *“De ki: Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.”*³⁴ ayetinde yer alan *“الْمَوَدَّةَ”* sözcüğünün sadece sevgi, *وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ*

²⁸ en-Nahl 16/72.

²⁹ Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Beyânu i'câzi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1976), 38-39, 45.

³⁰ Mahmud b. Hamza Tâcülkurrâ el-Kirmânî, *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Kible, ts.), 2/708.

³¹ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 58.

³² el-Enfâl 8/63.

³³ Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412), 860-861.

³⁴ eş-Şûrâ 42/23.

“وَدَّتْ” fiilinin ise sadece temenni/arzu anlamında olduğunu ifade etmektedir.³⁶ “*Kitap ehlinden bir grup sizi saptırabilmeyi çok arzu etti.*”³⁵ ayetinde bulunan “وَدَّتْ”

2.3. “وَدَّتْ” Kelimesine Dost/Sevilen Anlamının Verilmesi

Fahredden er-Râzî'nin (ö. 606/1210) nakline göre Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934), “وَدَّتْ” kelimesini, mevdûd (mahbup/sevilen) anlamında değerlendirmiştir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi mastar, hem ism-i fâ'îl hem de ism-i mef'ûl anlamında kullanılabilir. Ebû Müslim el-İsfahânî'ye göre Araplar, bu gibi ifadelerle kelimeyi bu anlamda kullanmışlardır. Buna göre ayetin anlamı, “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onlara (kıyamette) sevdiklerini, arzularını verecektir.*” Ebû Müslim, bazı Müslümanların sevilmediğini, bazı kâfir ve fasıkların çok sevildiğini ve bir kişiyi sevmenin Allah'ın yaratması ile değil, kişinin kendi iradesiyle olduğunu söyleyerek ayeti “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları sevdirecektir.*” şeklinde tefsir edenlere karşı çıkmış ve kendi görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir. Râzî ise kelimenin ism-i mef'ûl anlamında olmasının mecaz olduğunu, burada mecaz değil, hakiki mana kastedildiğini, (zira hakikat imkân dâhilinde iken mecaza geçmenin doğru olmadığını), Hz. Peygamber'in ayeti bu şekilde tefsir ettiğini, bu kişilerin herkese değil, sadece peygamberlere ve meleklere sevdireceğini söyleyerek diğer görüşü tercih etmektedir.³⁷

Kirmânî, daha önce de belirtildiği gibi kelimenin anlaşılması için üç öneri sunmaktadır. Bu önerilerin birisine göre “وَدَّتْ” sözcüğü, ism-i mef'ûl anlamındadır. Bu ihtimale göre ayetin anlamı şöyle olur: “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onlara sevdiklerini/istediklerini verecektir.*”³⁸

2.4. “وَدَّتْ” Kelimesine Keşf Anlamının Verilmesi

Tüsterî'ye (ö. 283/896) göre “وَدَّتْ” kelimesi, keşf anlamındadır.³⁹ Zira o, bir mutasavvıf olduğu için ayeti kendi meşrebi çerçevesinde anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Tüsterî, “وَدَّتْ” kelimesinin keşf anlamında olduğunu söyledikten sonra, bununla sırların vasıtasız bir şekilde Allah'tan alındığını ve Allah'ın bu makamı kendisine karşı açık ve gizli bir şekilde sadakat gösterenlere verdiğini ileri sürerek ayeti işârî/tasavvufî bir şekilde tefsir etmektedir.⁴⁰

3. Sünnetin Tefsire Etkisi

Daha önce de belirtildiği üzere ayetin içinde yer aldığı pasajla birlikte Mekke'de ve Âs b. Vâil'in sözleri üzerine indiği kanaatine varılmıştır. Bu pasajın içinde yer aldığı Mer-yem suresi de Mekkî surelerden kabul edilmiştir. Surenin tamamı veya bazı ayetlerinin Medenî olduğu/olabileceği iddia edilmiş, ancak surenin tamamının Medenî olduğuna dair iddia reddedilmiştir. Ayrıca Medenî olduğu belirtilen ayetler, tefsirini yapmaya çalıştığımız ayet olmadığı gibi bu ayetin içinde yer aldığını düşündüğümüz pasaj da değildir.⁴¹ Nitekim İbn

³⁵ Âli 'İmrân 3/69.

³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, 860-861.

³⁷ Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-'Arabî, 1420), 4/132, 21/567-568.

³⁸ Tâcülkurrâ el-Kirmânî, *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vil*, 2/708.

³⁹ Keşf, tasavvuf anlayışında, kalp gözü açık olanın gerçekleri müşahede etmesidir. Kavramla ilgili geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Keşf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Mart 2024).

⁴⁰ Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, *Tefsîrû't-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssüd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 99.

⁴¹ Kahraman, *Ulûmu'l-Kur'an Literatüründe Mekkî-Medenî ile İlgili İhtilaflar*, 73, 143, 171, 189-190.

Kesîr, Meryem suresinin tamamının Mekkî olduğu gerekçesiyle ayetin Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğuna yönelik nüzul sebebi rivayetini bu açıdan reddetmektedir.⁴²

Ayetin, nüzul ortamı ve sebebine uygun bir şekilde tefsir edilmesi ve bunun kıyametle ilgili bir durum olduğunun ifade edilmesi gerekirken bazı hadislerin veya Hz. Peygamber'in bir açıklamasının ilgili ayetin tefsiri bağlamında bazı âlimlerce kullanılması, ayetin farklı anlaşılmasına, gerçek anlamın ihmal edilmesine veya ikinci plana atılmasına neden olmuştur.

Bu ayet bağlamında sünnetin hatalı bir şekilde istişhadde kullanılmasının tefsire olumsuz etkisine geçmeden önce bu etkiye neden olan hadisleri, bu hadislerin ayetle irtibatının kurulmasına yol açan bir İsrâîli rivayeti ve bu hadislerin sıhhati konusunda kaynaklarda yer alan bilgileri aktarmaya çalışacağız.

Ebû Hüreyre'ye (ö. 58/678) dayandırılan bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ, birisini sevdiği zaman Cebrail'i çağırır ve ona: ‘Ben şu kişiyi sevdim, sen de onu sev.’ der. Bunun üzerine Cebrail semadakilere (‘Allah, şu kişiyi sevdi, siz de onu sevin.’ diye) seslenir. Sonra Allah, bu kişiyi yeryüzündekilere de sevdirebilir. *‘İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onlara sevgi verecektir.’* ayeti budur (buna işarettir). Allah, birisine buğzettiği zaman Cebrail'i çağırır ve ona ‘Ben şu kişiye buğzettim, sen de ona buğzet.’ der. Bunun üzerine Cebrail semadakilere seslenir. Sonra Allah, bu kişiyi yeryüzündekilere de buğzettirir.”⁴³

Sünenü't-Tirmizî adlı hadis kitabında bu ayetin tefsiri sadedinde bu hadise yer verilmekte, hadisin iki ayrı tarikile geldiği ve sahih olduğu belirtilmektedir. Bu hadis; *el-Muvatta*, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, *Sahîhu'l-Buhârî* ve *Sahîhu Müslim*'de de yer almaktadır. Ancak *Sünenü't-Tirmizî* dışındaki hadis kaynaklarındaki rivayette Hz. Peygamber'in bu sözünü ilgili ayetle ilişkilendirdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁴ Muhtemelen bu ilişkilendirme, rivayet zincirinde yer alan bir râviden kaynaklanmıştır. Zira İbn Abdülber (ö. 463/1071), bu hadisin değişik versiyonları hakkında bilgi vermekte ve hiçbir versiyonda Hz. Peygamber'in ayetle istişhad ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁵

Konuyla ilgili nakledilen başka bir rivayete göre Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Sevbân (ö. 54/674), Hz. Peygamber'in şöyle dediğini söylemiştir: “Kul, Allah'ın rızasını elde etmek için çaba gösterir ve buna devam ettiğinde Allah Teâlâ, Hz. Cebrail'e: ‘Falan kulum, beni memnun etmek ister. Benim rahmetim onun üzerindedir.’ der. Bunun üzerine Hz. Cebrail, ‘Allah'ın rahmeti şu kişinin üzerindedir (Allah ona merhamet etsin).’ der. Bunu Arş'ın taşıyıcıları ve onların etrafındakiler de söyler. Ta ki yedi sema sakinlerinin tamamı böyle derler. Sonra onun için bu (rahmet okuma) yeryüzüne de indirilir.”⁴⁶ Bazı kaynaklarda ise rivayet şu ilaveyle aktarılmıştır: “Hz. Peygamber bunu söyledikten sonra şöyle devam etti: ‘İşte bu,

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/269.

⁴³ Muhammed b. İsa Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Tefsîr”, 20.

⁴⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-'Arabî, 1985), “Şiir”, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/196 (No. 8500); Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buga (Dımaşk: Daru İbn Kesîr, 1993), “Edeb”, 41; Müslim b. Haccâc en-Nisâbüri, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-'Arabî, 1955), “Birr”, 48.

⁴⁵ Yusuf b. Abdullah İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd. (Londra: Müessesetü'l-Furkân, 2017), 13/457-458.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/87 (No. 22401).

Allah'ın size indirdiği ‘İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onlara sevgi vermektedir.’ ayetinin manasıdır.”⁴⁷

Taberânî, bu hadisi aktardıktan sonra bunun sadece Sevbân’dan ve Meymûn b. ‘Aclân es-Sekafî (ö. ?) tarikiyle rivayet edildiğini kaydetmekte ve bu râvi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.⁴⁸ Muhammed b. Abdullah el-A‘zamî Diyâürrahman (ö. 2020) ise bu râvinin sika olmadığını ifade etmektedir.⁴⁹

Bu manayı teyit etmek adına kaynaklarda yer verilen başka bir hadise göre Hz. Peygamber, “Allah, müminlere sevgi, zarafet ve müminler tarafından sevmeyi bahşetmiştir.” dedikten sonra bu ayeti okumuştur. Rivayetin başka bir versiyonuna göre Hz. Ali, Hz. Peygamber’e bu ayetin tefsirini sormuş, Hz. Peygamber, bunun kişiye yönelik müminler ve büyük meleklerin kalbindeki sevgi olduğunu belirttikten sonra bu ifadeyi kullanmıştır.⁵⁰ Ancak bu rivayetin her iki versiyonunun da zayıf olduğu belirtilmiştir.⁵¹

el-Kâmil fî du‘afâ‘i‘r-ricâl adlı eserde yer alan başka bir rivayete göre Ebu Zer (ö. 32/653), şöyle nakletmektedir: “Ben Allah resulüne şöyle dedim: ‘İnsan ibadet edince insanlar ibadetinden dolayı onu severler.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber, ‘Bu, müminlere verilen erken bir müjdedir.’ dedi, sonra ‘İman edip salih amel işleyenlere...’ ayetini okudu.”⁵²

Bu manayla ilgili ayrıca bir İsrâilî rivayete de yer verilmiştir. Buna göre Kâ‘b el-Ahbâr (ö. 32/652-53 [?]), sevginin kaynağının sema/gök (Allah) olduğunu söylemiş ve “Allah, birisini sevince onun sevgisini meleklerin kalbine, melekler de insanların kalbine koyar. Allah birisine buğzedince yine aynı şekilde yapar; hiç kimse kendiliğinden ne birisini sevebilir ne de birisine buğzedebilir.” şeklinde bir ifade kullanmıştır. O, bu bilgiyi Tevrat’ta bulunduğunu, aynısının Kur’an’da da bulunduğunu fark ettiğini belirtmiş ve incelemekte olduğumuz ayeti okumuştur.⁵³

Bu rivayetler; ayetin içinde yer aldığı pasajdan koparılmasına, nüzul sebebine dikkat edilmemesine yol açmıştır. Başka bir ifade ile dış ve iç bağlamın devre dışı bırakılarak parçacı bir yaklaşımla ayetin tek başına ele alınmasına neden olmuştur. Zira ayetle ilgili Hz. Peygamber’in bir sözünün nakledilmesi, bazı müfessirleri bu yönde tercih yapmaya sevk etmiş/zorlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber’in tefsirleri bağlayıcıdır. Ne var ki Hz. Peygamber, burada ayeti tefsir etmemiş, aksine ayetten bağımsız bir şekilde bir konu hakkında bilgi vermiş veya ayeti bir konuya delil göstermiş, ondan istişhadde bulunmuştur. Zira daha önce de belirtildiği gibi ayet, Mekke’de inmiştir. Hadisi nakleden Ebû Hüreyre ise hicretin 7. senesinde Müslüman olmuştur.⁵⁴

⁴⁷ Ali b. Ebû Bekir Heysemî, *Mecma‘u‘z-zevâid* (Beyrut: Dârü‘l-Fikr, 1412), 10/272.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü‘l-evsat*, 2/57.

⁴⁹ Muhammed b. Abdullah el-A‘zamî Diyâürrahman, *el-Câmi‘u‘l-kâmil fî‘l-hadîsi‘s-sahîhi‘ş-şâmil el-müretteb‘alâ‘ebvâbi‘l-fikh* (Riyad: Dârü‘s-Selâm, 2016), 10/513.

⁵⁰ Muhammed b. Ali Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü‘l-usûl fî ahâdisi‘r-Resûl*, thk. Abdurrahman ‘Umeyre (Beyrut: Dârü‘l-Cîl, ts.), 2/141, 226, 4/80.

⁵¹ Müsâ‘id b. Süleyman Tayyâr vd., *Mevsû‘atü‘t-tefsîri‘l-me‘sûr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017), 14/222, 314.

⁵² Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâ‘i‘r-ricâl*, thk. ‘Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu‘avvid (Beyrut: Dârü‘l-Kütübi‘l-‘İlmiyye, 1999), 8/281.

⁵³ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahya b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dârü‘l-Kütübi‘l-‘İlmiyye, 2004), 1/248; Süleyman b. el-Eş‘as Ebû Dâvûd, *ez-Zühd*, thk. Yasir b. İbrahim - Guneym b. Abbas (Mısır: Dârü‘l-Mişkât, 1993), 378.

⁵⁴ M. Yaşar Kandemir, “Ebû Hüreyre”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Ocak 2024).

3.1. Sünnetin Bağlayıcı Olarak Kabul Edilmesi

Daha önce de belirtildiği üzere ayetlerin anlaşılması konusunda sünnetin önemli bir fonksiyonu söz konusudur. Ancak ayetler tefsir edilirken hadislerden hatalı bir şekilde istişhadde bulunulması zaman zaman olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Nitekim Meryem 19/96. ayeti bağlamında ifade edildiği gibi ayetten bağımsız hadisler veya Hz. Peygamber'in istişhad mahiyetindeki bir yorumu ayetin tefsiri/anlamı olarak sunulmuş ve ayetin gerçek tefsiri/anlamı ihmal edilmiştir. Aşağıda hadise yer versin veya vermesin bu şekilde davranan müfessirlerin yorumlarıyla ilgili bilgi verilecektir:

Yahya b. Sellâm (ö. 200/815), ayeti tefsir ederken zikredilen İsrâîlî rivayete, ardından söz konusu rivayete paralel olan Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadise yer vermektedir. Ardından Süddî'nin (ö. 127/745) “وَدَّ” kelimesinin muhabbet anlamında olduğunu, Allah'ın, bu gibi kişileri sevip onları evliyasına/dostlarına sevdirdiğini söylediğini belirterek ayeti bu rivayetler çerçevesinde anlamaktadır.⁵⁵

İbn Kuteybe, daha önce de belirtildiği gibi ayete göre ilgili kişilerin sevimli kılındığını söyledikten sonra samimi ve çalışkan kişinin iyi kötü herkes tarafından sevildiğini, saygı duyulduğunu ve iyilikle anıldığını belirtmekte ve verdiği manayı وَالْقَيْثُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِنِّي (Ey Mûsâ), sana sevgi verdim.”⁵⁶ ayetiyle ispat etmeye çalışmaktadır. Ona göre bu ayette Hz. Musa'ya sevgi verilmesinden değil, onun sevimli hale getirilmesinden bahsedilmiştir. Hz. Musa, bu sayede Firavun'dan kurtulmuştur. Çünkü İsrailoğullarının bebekleri öldürülürken Hz. Musa'ya dokunulmamıştır.⁵⁷ İbn Kuteybe, ayeti daha önce verilen İsrâîlî rivayet ve hadislere uygun bir şekilde tefsir etmekte, ancak bu rivayetlere yer vermemektedir.

Taberî; ayeti “İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları (dünyada) müminlere sevdirecektir.” şeklinde tefsir etmekte ve İbn Kuteybe gibi ilgili İsrâîlî rivayete ve hadislere atıf yapmamaktadır. Taberî, ayeti bu şekilde tefsir ettikten sonra bu görüşünü teyit etmek için âdeti olduğu üzere birçok görüşe yer vermektedir. Verilen görüşlerin bir kısmında hem Allah'ın hem de müminlerin onları seveceği belirtilmiş, bir kısmında sadece müminlerin sevgisinden bahsedilmiş, bir kısmında ise müminler yerine Allah'ın kulları, Allah'ın yarattıkları ve insanlar gibi ifadeler kullanılmıştır.⁵⁸

Diğer kaynaklarda Taberî'nin nakline benzer ifadelere yer verilmiştir. Ayrıca Allah dostları ve salih insanlar tabirleri de istimal edilmiştir. Kimileri ise Müslümanların sevgisiyle birlikte, güzel bir rızık ve doğru sözlülüğün de bahsedileceğini belirtmiştir.⁵⁹ İlk başta bütün bu ifadelerin aynı anlama geldiği akla gelebilmektedir. Ancak bazıları “Müminler onları sever, kâfir ve münafıklar onlara saygı duyarlar.” şeklinde bir ifade kullanarak bu tabirlerin geliştiği güzel kullanılmadığına işaret etmiştir.⁶⁰ Taberî, yapılan tefsiri teyit etmek için Hz. Os-

⁵⁵ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahya b. Sellâm*, 1/248-249.

⁵⁶ Tâhâ 20/39.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, 58.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/261-263.

⁵⁹ Mücâhid b. Cebr, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselâm Ebünnîl (Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, 1989), 459; Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahya b. Sellâm*, 1/249; Ebû Osman Said b. Mansûr, *es-Sünen*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (b.y.: ed-Dârü's-Selefiyye, 1982), 6/250; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'an*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978), 276.

⁶⁰ Ali b. Ahmed Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, thk. Muhammed b. Salih el-Fevzân vd. (b.y.: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1430), 13/339.

man'ın şu sözüne de başvurmaktadır: “Kim iyi işler yapar, kötü işlerden sakınırsa Allah Teâlâ, ona ameline uygun bir elbise giydirir (onun iyiliği yüzünden okunur).”⁶¹

Semerkindî (ö. 373/983), ayeti “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları sevecek ve insanlara sevdirecektir.*” şeklinde tefsir ettikten sonra Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen İsrâîlî bilgi ile Ebû Hüreyre'den nakledilen hadise yer vermekte, ancak Hz. Peygamber'in ayeti bu şekilde tefsir ettiğine işaret eden hadisin “Sonra Hz. Peygamber, bu ayeti okudu.” şeklindeki kısmına yer vermemektedir.⁶²

Sa'lebî (ö. 427/1035), ayeti “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları sevecek, (gökteki ve yerdeki mümin kullarına; meleklerle ve mümin insanlara) sevdirecektir.*” şeklinde tefsir ettikten sonra ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu iddia etmekte ve daha önce kaydedilen rivayeti zikretmektedir. Sa'lebî, Ebû Hüreyre'den nakledilen hadisi de aktarmakta, ancak Semerkandî gibi Hz. Peygamber'in ilgili ayeti okuduğuna dair hadisin son kısmına yer vermemektedir. O, daha sonra Katâde'nin (ö. 117/735) konuyla ilgili “Allah'a yemin ederim öyledir; Allah, onların (iman edip salih amel işleyenlerin) sevgisini mümin kullarının kalbine koyar.” şeklinde bir ifade kullandığını ve Herim b. Hayyân'ın (ö. 70/690 [?]) da “Kim kalbiyle Allah'a yönelirse Allah da mümin kullarının kalplerini ona yönlendirir. Böylece onlardan sevgi ve merhamet görür.” dediğini nakletmektedir.⁶³

Mâverdî (ö. 450/1058), ayette iki ihtimal bulunduğunu, birincisine göre iyi insanlar bu kişileri sever, kötü olanlar ise onlara saygı duyar, ikincisine göre ise Allah onları sever ve sevdirebilir, dedikten sonra Rebî' b. Enes'in (ö. 139/756-757) “Allah, birisini severse onun sevgisini önce göktekilerin sonra yerdekilerin kalbine koyar.” dediğini nakletmektedir. Bu bilgi, İsrâîlî rivayette ve Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadiste de bulunmaktadır. Ancak Mâverdî, bilgiyi Rebî' b. Enes'in görüşü olarak nakletmektedir. Mâverdî, ayetin anlamı konusunda iyi bir nam bırakma şeklinde üçüncü bir ihtimalin daha söz konusu olduğunu belirtmektedir. Kanaatimizce o, iman edip salih amel işleyen bazı insanların sevilmediğini fark etmiş ve bunun için böyle bir çözüme gitmiştir. Mâverdî, ayrıca Kâ'b b. el-Ahbâr'ın konuyla ilgili sözlerine ve İbn Abbas'ın ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğuna dair görüşüne de değinmektedir.⁶⁴

Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Basît* adlı tefsirinde Allah Teâlâ'nın iman edip salih amel işleyenleri birbirilerine sevdirdiğini, bunun için birbirlerine merhamet ve şefkat ettiklerini söylemekte, ardından daha önce zikredilen görüşleri, hadisleri, İsrâîlî rivayeti ve ayetin Abdurrahman b. Avf hakkında indiğine dair nüzul sebebini nakletmektedir.⁶⁵ Vâhidî, *el-Vasît* tefsirinde, kısaca buna benzer ifadeler kullanırken⁶⁶ *el-Vecîz* tefsirinde ise ayetin Hz. Ali veya Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olduğunun söylendiğini ifade etmektedir.⁶⁷

⁶¹ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 18/262.

⁶² Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkindî*, thk. Mahmûd Mutricî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/388.

⁶³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 6/233.

⁶⁴ Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/390-391.

⁶⁵ Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basît*, 14/339-341.

⁶⁶ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-vasît*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/197.

⁶⁷ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1415), 690.

Begavî (ö. 516/1122), Mücâhid'in (ö. 103/721) "Allah onları sever ve müminlere sevirir." şeklindeki tefsirini naklettikten sonra bunu teyit etme adına Ebû Hüreyre'nin rivayetini ve Herim b. Hayyân'ın buna dair sözünü nakletmektedir.⁶⁸

Zemahşerî (ö. 538/1144) de ayeti bu şekilde tefsir ederken kanaatimizce ilginç bir şekilde Mutezile mezhebine uygun davranmamaktadır. Ona göre bu kişilerin bu sevgiyi kazanma konusunda hiçbir katkıları olmadan Allah, kendi keremi ile onları müminlere sevdirmekte, korkularını düşmanlarının kalbine koymaktadır.⁶⁹ Nitekim Fahreddin er-Râzî'nin nakline göre Ebu Müslim el-İsfahânî, birisini sevmenin kişilerin eylemi olduğunu, Allah'ın bunu yaptırdığını söylemenin doğru olmadığını belirterek Mutezile'ye uygun davranmıştır.⁷⁰

Râzî, bu konuda iki görüş olduğunu söyledikten sonra önce cumhurun görüşü diyerek Zemahşerî'ye atıf yapmadan onun sözlerini olduğu gibi aktarmakta, ardından Ebû Müslim el-İsfahânî'nin "أَمْرٌ" kelimesinin mevdûd (mahbup/sevilen) anlamına geldiğini, çünkü Arapların bu gibi ifadelerle kelimeyi bu anlamda kullandığını söylediğini ve ayeti, "İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, (kıyamette) onlara sevdiklerini, arzularını verecektir." şeklinde tefsir ettiğini belirtmektedir. Râzî, kelimenin mecazen ism-i mef'ûl anlamında kullanılmasını ve Hz. Peygamber'den nakledilen söz konusu yorumu/istişhadı gerekçe göstererek birinci görüşü tercih etmektedir. Ebû Müslim ise bazı Müslümanların sevilmediğini, bazı kâfir ve fasıkların çok sevildiğini ve bir kişiyi sevmenin Allah'ın yaratması ile değil, kişinin kendi iradesiyle olduğunu söyleyerek kendi görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

Kurtubî (ö. 671/1273), ayetin, "İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları (kullarına) sevdirecektir." anlamına geldiğini, çünkü Tirmizî'nin (ö. 279/892) rivayet ettiği ve sahih olduğunu kaydettiği hadiste Hz. Peygamber'in ayeti böyle tefsir ettiğini söylemekte ve mezkûr hadisi aktarmaktadır. Ardından bu hadisin farklı lafızlarla *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *el-Muvatta* ve *Nevâdirü'l-usûl* kitaplarında da bulunduğunu belirtmektedir. Kurtubî; Hz. Peygamber'in, "Allah, salih ve yakın meleklerin kalbine müminlere yönelik ülfet, tatlılık ve muhabbet koymuştur." dediğini ve bu ayeti okuduğunu ifade etmektedir.⁷²

Bezzâvî (ö. 685/1286), Fahreddin er-Râzî'nin cumhurun görüşü dediği tefsiri aktarmakta ve Ebû Hüreyre'nin hadisini buna delil olarak zikretmektedir.⁷³ Ebû'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), Allah'ın müminleri sevip onları sevdirdiğini, bir hadise göre müminlerin iyiler tarafından sevilip kötüler tarafından saygı duyulduğunu söyledikten sonra konuya dair İsrâîlî rivayeti nakletmektedir.⁷⁴ Hâzin (ö. 741/1341), ayetin tefsiri bağlamında *Sahîhu Müslim*, *Sünenü't-Tirmizî*'de yer alan hadisleri ve İsrâîlî rivayeti naklederek ayeti bu çerçevede yorumlamaktadır.⁷⁵ İbn Kesîr, ayetin tefsiri ile ilgili daha önce verilen hadisleri, sahabe ve tâbiîn görüşlerini nakletmekte ve ayeti bu çerçevede tefsir etmektedir.⁷⁶ Ebüssuûd Efendi de

⁶⁸ Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (b.y.: Dâru Taybe, 1997), 5/257.

⁶⁹ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 3/47.

⁷⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/568.

⁷¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/567-568.

⁷² Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Ettafeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 11/160-161.

⁷³ Abdullah b. Ömer el-Bezzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlı (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1418), 4/21.

⁷⁴ Abdullah b. Ahmed Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedfivî (Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1998), 2/354-355.

⁷⁵ Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415), 3/198-199.

⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/267-269.

(ö. 982/1574) Râzî'nin cumhurun görüşü dediği yorumu nakletmekte, müminlere sevdirmeye vadinin dünyada veya ahirette olabileceğini söylemekte, ahirette müminlere çok sayıda nimet verileceğine göre sadece bu nimetin zikredilme sebebini şöyle açıklamaktadır: “Kıyamette kâfirler arasında kin, adavet, ayrılık olacağı için müminlere verilecek bu nimetin zikriyle iktifa edilmiştir.”⁷⁷ Ebüssuûd Efendi, her ne kadar bu vadin kıyamette olabileceğini söylese de ayetin bağlamına değinmemektedir.

Bu rivayetler ve ayetin bu şekilde tefsir edilmesi üzerine insanların sevgisi, kişinin salih olduğuna hamledilmiş ve buna göre örnekler verilmiştir. Söz gelimi ‘Amr b. Kays el-Mülâî’nin (ö. 146/763) cenazesine sayılamayacak kadar kişinin katıldığı, defin sonrası bunların yok olduğu, bunun üzerine cenazeye katılanların cinler olduğu iddia edilmiştir. Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel’in cenazesine iki milyon üç yüz bin kişinin katıldığı, Evzâî’nin (ö. 157/774) cenazesinin kalabalığından etkilenen otuz bin Yahudi’nin Müslüman olduğu, yaşlı bir Yahudi’nin Sehl b. Abdullah et-Tüsterî’nin (ö. 283/896) cenazesine göklerden kişilerin inip ona dokunduğunu söylediği ve bunun üzerine Müslüman olduğu nakledilmiştir.⁷⁸ Bütün bunlar kişinin salih biri olduğuna delil gösterilmiştir. Ancak aynı şekilde belki bundan daha fazla insanın, Müslüman olmayan kişilere tabi olduğu ve cenazelerine katıldığı bir gerçektir. Nitekim İngiltere kraliçesi Elizabeth’in (ö. 2022) cenazesine iki milyon kişi katılmıştır.⁷⁹

3.2. Sünnetin İstişad Olarak Kabul Edilmesi

Daha önceki başlıkta ayetin bağlamına dikkat çekmeden, söz konusu hadislere ve İsrâilî rivayete yer vererek veya vermeyerek ayeti bu çerçevede yorumlayan müfessirlerle ilgili bilgi verildi. Bu başlıkta ise ilgili rivayetler çerçevesindeki yorumları aktarmakla birlikte bağlama dikkat eden ve ayeti buna uygun tefsir eden müfessirlerin görüşlerine yer verilecektir.

Mâtürîdî (ö. 333/944), ayetin tevili konusunda üç ihtimalin bulunduğunu söylemektedir. Birinci ihtimale göre hitap Mekke müşriklerine yöneliktir. Buna göre Mekke müşrikleri iman edip salih amel işledikleri takdirde aralarındaki kin ve düşmanlık yok olup yerini sevgi ve muhabbet alacaktır. Mâtürîdî, bu manayı teyit etmek için Âli ‘İmrân suresi 3/103. ayetine⁸⁰ müracaat etmektedir. Zira bu ayette müminlerin kalplerindeki kin ve düşmanlığın imanla yok edilerek kardeş kılındıkları belirtilmektedir. Bu ihtimal, ayetin nüzul zamanına da uygundur. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere ayetin içinde yer aldığı pasaj ve sure Mekke’de risaletin erken bir döneminde nazil olmuştur. Ancak ayette kıyametteki durumdan bahsedilirken o, bunun dünyada olacağına işaret etmektedir. Mâtürîdî, ikinci ihtimale göre ayetin cennet hayatıyla alakalı olduğunu söylemektedir. Buna göre müminler cennete girerken dünyada iken kalplerinde bulunan kin ve düşmanlık zail olacak ve cennetteki herkesi seveceklerdir. Mâtürîdî, bu ihtimalin teyidi için Hicr suresi 15/47. ayetini⁸¹ vermektedir. Mâtürîdî, bu iki yorumda ayetin lafzına, hakiki manasına bağlı kalmaktadır. Zira daha önce de izah edildiği

⁷⁷ Muhammed b. Muhammed el-‘İmâdî Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-‘akli's-selîm* (Beyrut: Dâru İhyâ’i't-Türâsi'l-‘Arabî, ts.), 5/283-284.

⁷⁸ Daha fazla bilgi için bk. Abdülhak b. Abdurrahman el-İşbilî İbnü'l-Harrât, *er-Rekâik ve'l-âdâb ve'l-ekâr*, thk. Hızır Muhammed Hızır (Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Aksâ, 1986), 158-160.

⁷⁹ <https://www.ntv.com.tr/galeri/n-life/magazin/ingiltere-kralicesine-veda-etti-kralice-elizabeth-esi-philiple-birlikte-defnedildi,eIzYMqGpikyKItlg8G3ug/GdNTJliuB0qrcUk4PiqBSQ>

⁸⁰ “وَأذْكُرُوا اللَّهَ عَالِمًا إِنَّكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَغْدَاءَ قَالَتْ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا” *Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.*” Âli ‘İmrân 3/103.

⁸¹ “وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ” *Biz, onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar.*” el-Hicr 15/47.

gibi “وَدَّ” kelimesinin asıl, hakiki anlamı sevgidir. Üçüncü ihtimale göre bu ayet herkese hitap etmektedir. Buna göre iman edip salih amel işleyenler, enbiya, evliya ve dindar insanlar tarafından sevileceklerdir. Çünkü bunlar, insanları zenginlik ve makam mevkiye göre değil, dindarlık açısından değerlendirmekte ve dindar olanları sevip saymaktadırlar. Mâtürîdî, ayette başka bir ihtimalin daha caiz olduğunu söyledikten sonra Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadisi ve ilgili İsrâîlî rivayeti zikrederek bu kişilerin müminler tarafından sevildiğini belirtmektedir. Ardından “Eğer bu hadis sahih ise insan, sevilmediğini gördüğünde bunun kötü amelinin sonucu olduğunu düşünerek korkmalıdır.” demektedir. Onun “Eğer bu hadis sahih ise” şeklindeki ifadesi, rivayetlere rağmen bu yorumu ilk üç ihtimale dâhil etmeden vermesi bu görüşü benimsemediğini göstermektedir. Ayrıca o, ilgili hadisi naklederken Hz. Peygamber'in ayeti bu şekilde tefsir ettiğine dair herhangi bir bilgi vermemektedir.⁸² Mâtürîdî, âdeti olduğu gibi burada kesin bir tercih yapmamakta, ancak kullandığı ifadelerle ve verdiği bilgilerin sıralaması ile tercihinin işaret etmektedir. Bu da onun ilk olarak verdiği yorumu tercih ettiğini göstermektedir.

Ebû Hafs en-Nesefî (ö. 537/1142), ayeti tefsir ederken Allah Teâlâ'nın kâfirleri zikrettikten sonra müminlere geçtiğini söyleyerek ayetin sibakına dikkat çekmekte, ayetin Mekki olduğunu, Habeşistan ve Medine hicretlerinden önce indiğini belirtmektedir. Ancak ayetin anlamını “*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rahmân, onları sever ve sevdirebilir.*” şeklinde vererek bunun Habeşistan'da ve Medine'de gerçekleştiğini, çünkü Neccâşî'nin sahabeyi sevip yardımcı olduğunu, Ensar'ın aynı şekilde davrandığını ifade etmektedir. O, diğer insanların da sahabeyi sevdiğini, bu da Hz. Muhammed'in peygamberliğinin açık bir delili olduğunu söyledikten sonra ayetin müminlerin birbirlerini sevecekleri anlamına da gelme ihtimalinin bulunduğunu belirtmektedir.⁸³

İbn 'Atıyye (ö. 541/1147), müfessirlerin çoğuna göre ayetin, Allah'ın sevdiği kullarını kabule mazhar kılmak manasında olduğunu, nakledilen hadisin de bunu gösterdiğini, Hz. Osman'ın ayeti Hz. Peygamber'in şu sözüyle tefsir ettiğini belirtmektedir: “Allah, insanların kalplerindeki üzerlerindeki bir elbise gibi ortaya çıkarmakta, insanlara göstermektedir.” O, konuya dair şu hadisi de kaydetmektedir: “Her insanın semada bir namı var. Eğer güzel ise yerde de aynı şekilde güzel, değilse kötü bir namı olur.” O, ayet hakkındaki nüzul sebepleri ve kıraatleri aktardıktan sonra bunun önceki ayetlerle bağlantılı olabileceğini, önceki ayetlerde yerdeki ve gökteki herkesin kıyamette yalnız olacakları bildirildikten sonra müminlerin gönülleri alınarak onlara muhabbet verileceği belirtildiğini, bunun da Allah'ın onlara karşı af ve kereminin ortaya çıkması olduğunu ifade ederek bağlama dikkat çekmektedir.⁸⁴

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), “سيجعل” fiilinin başındaki sin harfi ile bu sevginin gelecekte yaşanacağını, Hz. Peygamber'in Medine dönemi, bütün zamanların veya kıyamet gününün kastedilmiş olabileceğini kaydettikten sonra konuya dair *Sünenü't-Tirmizî*'de yer alan hadisi nakletmektedir. Daha sonra bazılarının kelimada bir hazif olduğunu söylediklerini ve ayeti şöyle tefsir ettiklerini ifade etmektedir: “Allah, müminleri cennetine koyacak ve içlerindeki kin ve adaveti söküp atacaktır. Kâfirler ise kıyamette birbirlerini tanımadıklarını söyleyecek, birbirlerine lanet okuyacak ve cehennemde de birbirlerinden beri olduklarını be-

⁸² Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 7/263-264.

⁸³ Ömer b. Muhammed Ebû Hafs en-Nesefî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, thk. Mâhir Edîb Habûş vd. (İstanbul: Dârü'l-Lübâb, 2019), 10/247-248.

⁸⁴ Abdülhak b. Gâlib İbn 'Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi't-tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 4/34.

lirteceklerdir.”⁸⁵ Ebû Hayyân, bu açıklaması ile bağlama işaret etmekte, ancak buna uygun yorumu başkasına nispet etmektedir.

Kâsımî (ö. 1914), ayetin tefsirinde böyle denilmiştir diyerek Râzî'nin cumhurun görüşü dediği tefsiri naklederek buna katılmadığına işaret etmektedir. Ardından Ebu Müslim'in görüşünü ve gerekçelerini aktarmakta, Râzî'nin bu görüşe karşı çıkıp önceki görüşü tercih ettiğini ve bunun için gerekçeler uydurduğunu, ancak hakka tabi olmanın gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁶ Kâsımî, böylelikle ayeti bağlama uygun bir şekilde tefsir ederek birçok müfessirin rivayetlerin etkisiyle yaptıkları tefsirin doğru olmadığını vurgulamaktadır.

İbn 'Âşûr, ayeti önceki ayetlerle bağlantılı olarak ele almaktadır. Ona göre önceki ayetlerde müşriklerin kıyamete yalnız geleceklerinin belirtilmesi ile kıyamette tehlikeli bir durumun söz konusu olduğuna işaret edilmiştir. Böyle durumlarda yalnız kalmak sıkıntılıdır ve bunun için insan o günle karşı karşıya kaldığında kendisine yardım edecek, elinden tutacak birisini ister ve onu arar. Bu ifade ayrıca onların gazaba müstahak olduklarını ortaya koymaktadır. İbn 'Âşûr, müminlerin müşriklerin aksine sevgi ve saygı makamında olacaklarını belirterek ayeti hem dış hem de iç bağlam çerçevesinde tefsir etmektedir. Ona göre müminlerin o günkü dost ve yardımcıları Allah, melekler ve diğer müminlerdir. İbn 'Âşûr, bu tefsirini diğer ayetlerle desteklemeye çalışmaktadır. Ona göre burada ism-i mef'ûl yerine mastarın tercih edilmesi, sevgiyle alakalı birçok durumu ifade etmek içindir. İbn 'Âşûr, daha sonra *Sünenü't-Tirmizî*'deki hadise işaret etmekte, hadisin sonundaki “Hz. Peygamber, bu ayeti okudu.” şeklindeki ifadenin, sadece Kuteybe'nin (ö. 96/715) rivayetinde olduğunu, Kuteybe'nin rivayetinde de sadece *Sünenü't-Tirmizî*'deki versiyonunda bulunduğunu, dolayısıyla bunun Kuteybe'nin bu rivayete has bir eklemesi olduğunu söylemektedir.⁸⁷

Derveze (ö. 1984), konuyu surenin 88. ayetinden⁸⁸ itibaren ele almakta, bu ayetlerde Allah'a çocuk isnat edenlere reddiye yapıldığını söylemektedir. Ona göre ayet, kıyamet gününde salih müminlere gösterilecek ihtimam hakkındadır. Onlar bu şekilde teselli ve teşvik edilmişlerdir. Derveze, daha sonra Ebû Hüreyre'nin naklettiği hadise değinmekte, ancak ilginç bir şekilde hadisin sahih hadis kitaplarında yer almadığını söylemektedir. Oysa daha önce de belirtildiği gibi hadis aynı lafızlarla olmasa da *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *Sünenü't-Tirmizî*, *el-Muvatta* ve *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*'de yer almaktadır. Derveze, hadis sahih olsa da bunun ayetin kapsamını genişletmeye yönelik (bir istişhad) olduğunu söyleyerek hadisin, kendisinin dış ve iç bağlama uygun bir şekilde yaptığı yukarıda zikredilen tefsire aykırı olmadığını belirtmektedir.⁸⁹

Sonuç

Kur'an'ın sünnet çerçevesinde anlaşılması, çok önemlidir. Zira Hz. Peygamber, Kur'an'ın ilk ve en önemli muhatabıdır. Ayrıca o; söz, fiil ve onaylarında Kur'an'ı referans almış, onun istediği gibi konuşmuş ve yaşamıştır. Bunun için Kur'an-Sünnet ilişkisinin kurulması ve bunu doğru bir şekilde yapılması çok mühimdir. Bu ilişkinin doğru kurulmaması/kurulmaması üzerine zaman zaman bazı ayetler yanlış anlaşılmıştır. Zira alakasız bir ayet ile bir hadis ilişkilendirilebilmiş veya Hz. Peygamber'in istişhad çerçevesinde değerlendiril-

⁸⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 7/304-305.

⁸⁶ Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Saîd el-Kasımî, *Mehâsinü't-te'vil*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 7/115.

⁸⁷ Muhammed Tahir b. Muhammed İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 16/174-175.

⁸⁸ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا “Onlar, ‘Rahman, bir çocuk edindi.’ dediler.”

⁸⁹ Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, 3/183-184.

mesi gereken bir açıklaması ayetin tefsiri olarak kabul edilmiştir. Bu durum, ayetin anlamının terkedilmesine ve hep bu hadisler veya istişhadler çerçevesinde ele alınmasına neden olmuştur.

Bir ayetin anlamını doğru tespit etmenin yolu, öncelikle ilgili ayetin dış bağlamını tespit etmektir. Ne var ki zaman zaman nüzul sebebi rivayetleri ile istişhad mahiyetindeki rivayetler karıştırılmış, bu da ayetin anlaşılmasına, bazı durumlarda yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Nüzul sebebi rivayetlerinin yanlış anlaşılmasının bir başka nedeni de bir ayet grubuyla ilgili nakledilen nüzul sebebi rivayetinin, metninden dolayı sadece bir ayetle ilişkilendirilmesidir. Böylece nüzul sebebinin, ayetin anlaşılmasına olan katkısı yok edildiği gibi yanlış bir anlamın ortaya çıkmasına, ayetin siyak-sibaktan koparılmasına da neden olmuştur.

Ayetin/ayet grubunun anlaşılmasını sağlayan en önemli ikinci husus, siyak-sibak olarak ifadesini bulan ayetin iç bağlamı, yani önceki ve sonraki ayetlerle bağlantısıdır. Ancak bu durum da zaman zaman yanlış değerlendirilmiş, her ayet/ayetler bir önceki ve sonraki ayet/ayetlerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu da bazen yanlış anlaşılmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Çünkü ilgili ayetin, önceki veya sonraki ayetlerle alakası olmayabilir. Bunun için yapılması gereken, incelenen ayetin içinde yer aldığı ayet grubunu iyi tespit etmektir.

İncelemeye çalıştığımız ayet, Mekkî dönemin ilk yıllarında inen Meryem suresinde yer almaktadır. Ayetin siyakına bakıldığında bu ayetin kendisinden önceki ayetlerle bir bütünlük oluşturduğu ve pasajın, surenin 77. ayetiyle başladığı görülmektedir. Zira ayetin mal ve evlat çokluğuyla övünen, kıyamete inanmadığını söyleyen ve müstehzi bir şekilde kıyamet olsa bile orada da çok mal ve evlada sahip olacağını iddia eden 'Âs b. Vâil hakkında nazil olduğu belirtilmiştir. Ancak bu nüzul sebebinin sadece 77. ayetle ve 77-78. ya da 77-80. ayetlerle sınırlı tutulması, irdelediğimiz 96. ayet için birbirini tutmayan farklı yorumların ortaya atılmasına neden olmuştur.

Kanaatimizce bu ayet, 77. ayetle başlayan pasajın devamı niteliğindedir. Nitekim bu ayetten itibaren bu düşünce reddedilmekte, müşriklerin 'Âs b. Vâil'in iddia ettiği gibi değil, bilakis yalnız bir şekilde kıyamete gelecekleri, Allah dışında taptıklarının da onları yalnız bırakacakları/onlara sahip çıkamayacakları/onlara bir fayda veremeyecekleri belirtilmekte ve bu düşünce sahipleri uyarılmaktadır. Müşriklerin kıyamete yapayalnız gelecekleri üç defa ifade edildikten sonra söz konusu ayette Allah Teâlâ'nın, iman edip salih amel işleyenlere dostlar vereceği belirtilerek müşriklerin aksine onların yalnız bırakılmayacağı vurgulanmaktadır. Bu da ayetin önceki ayet grubunun bir parçası olduğunu göstermektedir.

Ayetin tefsiri/anlamı bu iken tefsir tarihi içinde ayetin tefsirine/anlamına pek yer verilmemiş, bunun yerine değişik teviller/yorumlar yapılmış ve ayetten değişik hükümler çıkarılmıştır. Ancak, başta Mâtürîdî, Kâsımî ve İbn 'Âşûr olmak üzere bazı müfessirlerin bağlama dikkat ettikleri ve ayeti bu şekilde anladıkları görülmüştür.

Araştırmada Ebü'l-Leys es-Semerkindî, Sa'lebî, Mâverdî, Vâhidî, Begavî, Kurtubî, Hâzin ve İbn Kesîr'in, rivayetler çerçevesinde tefsir yaptıkları müşahede edilmiştir. İbn Kesîr, her ne kadar surenin tamamının Mekkî olduğunu söylese de ayeti yine sahih kabul edilen rivayet çerçevesinde tefsir etmekten geri durmamıştır. Muhtemelen bu müfessirler, Ehl-i hadisin etkisiyle böyle yorumlar yapmış ve hadisin dışına çıkmamış/çıkamamışlardır. Ayrıca Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Beyzâvî, Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Ebüssuûd'un da ayeti bu şekilde tefsir ettikleri görülmüştür. Kanaatimizce bu müfessirlerin lafza bağlı kalışları, ayetlerin arka planlarını çok iyi irdelememelerine neden olmuştur.

Konuyu araştırırken ilk dönem müfessirlerden Mukâtil, Taberî ve İbn Kuteybe'nin, sonraki dönemde ayetle ilişkilendirilen hadislere ve İsrâilî rivayete yer vermedikleri müşahede edilmiştir. Özellikle Taberî'nin ilgili hadislere yer vermemesi düşündürücüdür. Bu hadislerin, ondan sonra üretildiği düşüncesi akla gelse de bunların *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim*, *Sünenü't-Tirmizî*, *el-Muvatta* ve *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*'de yer alması, bunların uydurma değil, sahih rivayetler olduğunu göstermektedir. Nitekim Tirmizî, buna dair bir rivayet için sahih kaydını düşmüştür. Öte yandan bu rivayetler, Taberî'den çok önce yaşamış olan Yahya b. Sellâm'ın tefsirinde yer almaktadır.

Kaynakça

- Cürcânî, Abdülkâhir. *Dürcü'd-dürer fi tefsiri'l-ây ve's-süver*. thk. Velîd b. Ahmed b. Salih Hüseyin - İyâd Abdüllatif el-Kaysî. 4 Cilt. Britanya: Mecelletü'l-Hikme, 2008.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâût vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdullah. *Rûhu'l-me'ânî*. thk. Ali Abdülbari 'Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1997.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1418.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buga. 7 Cilt. Dımaşk: Daru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Câbirî, Muhammed 'Âbid. *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm: et-Tefsîrû'l-vâdih hasebe tertîbi'n-nüzûl*. 3 Cilt. Kazablanka: Dâru'n-Neşr el-Mağribiyye, 2009.
- Demircigil, Bayram. "Hz. Peygamber'in Bazı Ayet İktibasları ve Bunların Bağlamla İlişkisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 517-540.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1383.
- Diyâürrahman, Muhammed b. Abdullah el-A'zamî. *el-Câmi'u'l-kâmil fi'l-hadîsi's-sahîhi's-şâmil el-müretteb 'alâ ebvâbi'l-fikh*. 12 Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm, 2016.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *ez-Zühd*. thk. Yasir b. İbrahim - Guneym b. Abbas. Mısır: Dâru'l-Mişkât, 1993.
- Ebû Hafs en-Nesefî, Ömer b. Muhammed. *et-Teysîr fi't-tefsîr*. thk. Mâhir Edîb Habûş vd. 15 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Lübâb, 2019.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıtkî Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebû'l-Berekât en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimü't-Tayyib, 1998.
- Ebüs-suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-'İmâdî. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrû'l-kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1420.

- Hakîm et-Tirmizî, Muhammed b. Ali. *Nevâdirü'l-usûl fî ahâdisi'r-Resûl*. thk. Abdurrahman 'Umeyre. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, ts.
- Hattâbî, Hamd b. Muhammed. *Beyânu i'câzi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halefullah - Muhammed Zağlûl Sellâm. Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1976.
- Hâzin, Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Heysemî, Ali b. Ebû Bekir. *Mecma'u'z-zevâid*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412.
- İbn Abdülber, Yusuf b. Abdullah. *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd. 17 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân, 2017.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn 'Atıyye, Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Garîbü'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Te'vîlü müşkilü'l-Kur'an*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim. *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye*. thk. Muhammed Reşad Salim. 9 Cilt. b.y.: Câmî'atü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, 1986.
- İbnü'l-Harrât, Abdülhak b. Abdurrahman el-İşbîlî. *er-Rekâik ve'l-âdâb ve'l-ezkâr*. thk. Hızır Muhammed Hızır. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Aksâ, 1986.
- Kahraman, Muhammed Şerif. *Ulûmu'l-Kur'an Literatüründe Mekkî-Medenî ile İlgili İhtilaf-lar ve Tefsire Yansıması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Hüreyre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 14 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-hureyre>
- Karaalp, Cahit. "Hz. Peygamberin Kur'an Tefsirine Farklı Bir Bakış". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı-II Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar)*. ed. Taceli Karasu - Mahsum Aytepe. 657-676. İstanbul: Ensar Yayınları, 2021.

- Karakuş, Abdulkadir. "A'râf Suresi, 189-190. Ayetlerini Anlamak Bağlamında Yaratılışı Yeniden Düşünmek". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/48 (Aralık 2019), 279-302.
- Karakuş, Abdulkadir. "Çokanlamlı Kelimeler İçeren Ayetlerde Bağlam ve Anlam İlişkisi: Nisâ Suresi 34'üncü Ayetin Anlamı". *Şarkiyât* 11/3 (Aralık 2019), 1353-1371.
- Karakuş, Abdulkadir. "Kur'an Meallerinde Bağlama Riayet Etmenin Önemi". *(TADER) Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Nisan 2020), 93-116.
- Kasımî, Cemâleddin Muhammed b. Muhammed Saîd. *Mehâsinü't-te'vil*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssûd. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Kastalânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.
- Kotan, Şevket. "İnsan Sûresi Bağlamında Rivâyet İhtilafları: Hz. Peygamber'in Tebyin Sünneti Ekseninde Bir Çözüm Teklifi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/1 (2023), 367-398.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Eттаfeyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târîh*. 6 Cilt. Port Said: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, ts.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1985.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî b. Ebû Tâlib. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*. thk. Zâra Salih vd. 13 Cilt. b.y.: Mecmû'atü Buhûsi'l-Kitâb ve's-Sünne, 2008.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâs, 1423.
- Mücâhid b. Cebr. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Abdüsselâm Ebünnîl. Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, 1989.
- Müslim b. Haccâc en-Nisâbüri. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1955.
- Özcan, Esat. *Câbir b. Zeyd Hayatı, Mezhebi ve Tefsir Anlayışı*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022.

- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412.
- Said b. Mansûr, Ebû Osman. *es-Sünen*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 2 Cilt. b.y.: ed-Dârü's-Selefiyye, 1982.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 2002.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed. *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*. thk. Mahmud Mutricî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Sicistânî, Muhammed b. 'Uzeyr. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Edîb Abdülvahid Cemrân. Suriye: Dâru Kuteybe, 1995.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *ed-Dürrü'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Ebû Mu'âz Târik b. 'Avedullah b. Muhammed - Ebülfadl Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1995.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir vd. 24 Cilt. Kahire: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2008.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-Türâs, 2. Basım, 1987.
- Tâcülkurrâ el-Kirmânî, Mahmud b. Hamza. *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kıble, ts.
- Tayyâr, Müsâ'id b. Süleyman vd. *Mevsû'atü't-tefsîri'l-me'sûr*. 24 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tüsterî, Sehl b. Abdullah. *Tefsîrü't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnüssûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- 'Ukaylî, Muhammed b. 'Amr. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-'İlmiyye, 1983.
- Uzun, Nihat. "Hz. Peygamber'in Tefsirinde 'Bağlam' Meselesi". *Bilimname* 22 (2012), 129-157.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1415.

Vâhidî, Ali b. Ahmed. *et-Tefsîrû'l-basît*. thk. Muhammed b. Salih el-Fevzân vd. 25 Cilt. b.y.: 'Îmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî, 1430.

Vâhidî, Ali b. Ahmed. *et-Tefsîrû'l-vasît*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1994.

Yahyâ b. Sellâm. *Tefsîru Yahya b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1407.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar / Author

Esat ÖZCAN

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declares that he have no competing interests.

İTHAF

Bu makale, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazze'liyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب والعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تتنافى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكمتها.